

Domokos Géza¹ impozáns életműve *a történelem része és befejezetlen múlt*, tehát a jelen problematikája is. Történelem, mert 1990-ben egy nagy világtörténelmi korszak lezárult, és vizsgálata, mondhatni teljes egészében a történettudomány illetékességi körébe került. Befejezetlen múlt, mert az új korszak ugyan kétségtelenül megkezdődött, de útiránya két évtized elteltével is még jogos aggodalmak tárgya, és befejezetlen, mert noha már új évjáratok is színre léptek, a jövőt formáló cselekvés színterein ma még a szereplők életkorától csaknem függetlenül a meghaladandó múlttal való kontinuitás látszik erősebbnek.

Ha Domokos Gézáról van szó, lehet és kell beszélni többek közt az íróról, az újságíróról, a műfordítóról, a szerkesztőről, én azonban most olyan alapvetően személyes benyomásokat és emléktöredékeket igyekszem felvillantani és összegezni, amelyek a romániai magyar közösség érdekében kifejtett közéleti, vagy az ő esetében úgy is fogalmazhatok: hivatali tevékenységét jellemezhetik.

Ha megpróbálom meghatározni, hogy miben foglalható össze ebből a szempontból Domokos életművének a jelentősége mintegy definíciószerű megfogalmazásban, valami ilyesmit mondhatnék: megtalálta és következetesen alkalmazta a – diszpreferált nemzeti/nemzetiségi, elsősorban persze romániai magyar – kultúra túlélésének technikáját egy totalitárius és alapvetően kultúraellenes korszakban, a kultúraművelés, az irodalom és művészet, a tudományművelés és -népszerűsítés lehetőségének megteremtésével és széles körű eszköztárának kimunkálásával. Munkásságával a kultúrateremtés feltételeit biztosította egy olyan korban, amelyben a politikai cselekvésnek rendszerszerű tere nem létezett. A közügyeket csak kerülő utakon, pillanatnyi helyzetek, átmeneti hatalmi rések okos kihasználásával és általában a valódi célok elhallgatásával/elrejtésével lehetett képviselni.

A körülmények szinte csak egy pillanatig tartó szerencsés együttállása révén Romániában 1970-től kezdődően a könyvkiadásban mindazon értékek számos eleme nyíltan megjelenhetett, amelyeket az élet más területein legfeljebb csak konspiratív összekacsintással lehetett képviselni. A szellem karbantartása és egy jobb, szabadabb korszak számára való átmentése, gondozása és felkészítése ily módon vált lehetségessé, és ennek a lehetőségnek a fenntartásában Domokos Géza két nehéz évtizeden keresztül kulcsszerepet töltött be, mert rendelkezett az ehhez elengedhetetlen morális tartással, ritka képességekkel és életútjában is megjelenő személyi adottságokkal.

Hatalmas teljesítmény ez.

Az a küldetés, amelyet a Kriterion Kiadó Domokos Géza irányításával és égisze alatt vállalt és teljesített, teljes szellemi nyitottságot feltételezett a nyugati szellem régi és új, hagyományos és kísérleti, világnézetileg sokszínű produktumai irányában, és mindezt egy bezárkózó, a Nyugattal szemben hagyományosan, és az aktuális körülmények folytán különösen is gyanakvó, sőt ellenséges, a nyugati, így az erdélyi ember számára is teljesen idegen kommunikációs térben mozgó hatalmi és emberi közegben. Domokos teljesítménye e tekintetben akár modellszerűnek is nevezhető. A kiadó révén a szellemi alkotás olyan széles spektrumát volt képes átfogni és meg-

ENTZ GÉZA: EMLÉKEZÉS DOMOKOS GÉZÁRA

szólaltatni, ami ma kulturális tekintetben a nemzeti minimum részét kellene képezze, ha például nálunk lehetne ilyenről beszélni. Más szavakkal: nemcsak új és régi, hagyományos és kísérleti, népi és urbánus, hanem a baloldalitól a liberálisokon keresztül a konzervatív értékek képviselői egyaránt helyet kaphattak abban a rendkívül gazdag kiadói programban, amelynek legfőbb és mással nem helyettesíthető őre maga Domokos Géza volt. Ha így volt, feltehetjük a kérdést: tényleg kultúraellenes volt az a korszak? Igen! Rendszerszerűen és alapvetően az volt, de mint minden emberi mű ez is tökéletlen, és mint Bibó István baráti körben szellemesen megjegyezte, a kontraszelekciónak is vannak hibái, a rendszer logikájával szemben sok minden jó is létrejöhett, illetve átmentődhetett. És persze, a cenzoroknak meg a politikai rendőrségnek is küzdelmes volt az élete. Ezen túl pedig az is igaz, hogy a börtönben, ha nem saját hibánkból kerültünk oda, könnyebb egyetértésre jutni, mint a szabad levegőn.

A román–magyar viszony delikát kérdései és azoknak a román kommunista párt nevű alakzat napi taktikájában való lecsapódásai ezen a terepen további, nem bennfentes számára elháríthatatlannak tűnő akadályokat képeztek. Domokos Géza azonban ezeket a helyzeteket is nemegyszer az alapcélok javára tudta fordítani. Voltak persze állandóbb, illetve alkalmi segítőtársai széles körben, az oroszlárnész azonban általában, ha éppen nem mindig, neki jutott az egész korszakban. Mindközben pedig, legalábbis amennyire én tudom, elvtelen kompromisszumokat soha nem kötött. Az ilyen magatartásban, az így meghozott elkerülhetetlen kompromisszumokban találkozik és kerülhet kivételes egyéniségek révén, mint amilyen ő is volt, harmóniába a köz- és a magánerkölcs.

Hasonlóan látta ezt az egyik harcostárs, Gáll Ernő is, aki az 1988. február 20-án Domokos Gézával folytatott hosszabb eszmecsereéről beszámolva a következőképpen jellemzi beszélgetőpartnerét: „Ő [...] remekül tartja magát, gyakori konfrontációi során pedig önérzetesen, elvi alapon érvel, támad. Nem tesz ígéreteket, koncessziókat. Őbenne nagyszerű ötvözetben egyesül a bátorság és a bölcsesség, a valóságérzék és az elvszerűség, a rugalmas politikus és az erkölcsi lény.”²²

E hatalmas munkásság áttekintése nem tisztem, csupán egyetlen, véletlenül éppen a napokban elérem került példával szeretném érzékeltetni azt, hogyan működött és hogyan hozott sokszor korszakos eredményeket Domokos Géza módszere a román nacionalista diktatúra körülményei közt. Éppen erről vall egy friss interjúban néhány szikár szóval Kallós Zoltán, amikor a következő kérdést teszik neki föl:

„– Soha nem sikerült eltántorítania önt a küldetésétől a Szekuritáténak vagy egyéb hatóságoknak?

– Soha. Egyszer Bákóban például Domokos Gézával volt szerencsém: kötöttem egy szerződést a Kriterion Kiadóval, amelynek értelmében új kötetre gyűjtöttem anyagot, s ezt minden évben megújították. Ez többször jó mentségnek bizonyult.”²³

Szinte magától értetődő, hogy 1989 végén, amikor a román kommunista diktatúra kártyavárként összeomlott, abban a váratlan pillanatban, amire nem lehetett felkészülni, Domokos Gézát a romániai magyarság politikai megszerveződésének

élén találjuk. A romániai magyar érdekek érvényesítéséért folyó harc legfontosabb színtere ekkor a kommunista párt kamarilláiból a szabad választásokat követően a román parlamentbe tevődött át, ahol a Domokos Géza vezette RMDSZ egymillió szavazattal a parlamenti mandátumok valamivel több, mint 10%-át szerezte meg.

Személyesen ebben az időben ismerkedtem meg Domokos Gézával, az Antall-kormány Miniszterelnöki Hivatalának határon túli magyar kapcsolatokért felelős politikai államtitkáráként.

Domokos 1993-ig vezette a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget. Erre emlékezve három szempontot szeretnék kiemelni. Az 1990 utáni világhelyzetben folytatandó romániai magyar politizálás alapkérdései – részben egymással versengő politikai irányzatokat is életre hívva – már a kezdeteknél felmerültek.

Az egyik ilyen a román politikához való viszony kérdése volt, az, hogy a romániai magyarság létérdekeinek milyen politikai stratégiával és taktikával lehet érvényt szerezni. Leegyszerűsítve ez az autonomisták és a bukaresti központú román politikával való egyezkedők ellentétéként jelent meg a nyilvánosságban.

A másik kérdés Magyarország és a romániai magyarság, illetve a magyarországi pártok és a romániai magyar politikai irányzatok kapcsolatának és e kapcsolat korrekt kezelésének az ügyével függött össze.

Végül a harmadik kérdéskör az 1990-ben lehetőségként megnyílt új világrendről alkotott vízióhoz, illetve ezen keresztül a sajátos közösségi törekvések és célok elérésének nemzetközi összefüggésrendszeréhez kapcsolódott.

Mindezekről Domokos Gézának határozott elképzelései voltak, és bár nem feszültségmentesen, de alapkoncepcióban sok közös vonást mutattak az akkori magyar miniszterelnök, Antall József ugyanerről vallott nézeteivel. A kilencvenes évek pártjai közül egyébként az akkori Fideszt érezte a hozzá legközelebb állónak, és jó véleménye volt elsősorban Annus József és Kósa Ferenc révén az MSZP kisebbségpolitikai felkészültségéről is.⁴

Ami az „autonomisták” és „együttműködők/egyezkedők” kérdéskörét illeti, érdekesen világitja ezt meg Domokos Géza *Esély* című visszaemlékezésének III. kötetében. Elmondja, hogy mennyire kedve szerint voltak azok a gondolatok, amelyeket Antall József az RMDSZ marosvásárhelyi kongresszusához intézett 1991 májusában. A levelet éppen ezért teljes terjedelmében idézi is. Ebben többek között azt írja a magyar miniszterelnök: „...az RMDSZ a több, mint kétmillió romániai magyarság autonóm képviselőjévé, a közösségben gyakorolt jogok, a kisebbségeket jogosan megillető intézményrendszer szorgalmazójává, azaz a nemzeti, etnikai és másféle kisebbségek modern, demokratikus beilleszkedésének, s ezáltal az új Európa megteremtésének elősegítőjévé, megbecsült tényezőjévé emelkedett.” Erre alapozva azzal a bizakodással zárja a levelét, hogy „megérnek a feltételek a Magyarország és Románia igaz jó szomszédságán alapuló együttműködéshez a közös európai hazában, amely együttesen szolgálja nemzeteink érdekét is”.⁵ Ezt az általa vezetett RMDSZ iránti megbecsülést érezte, mint írja, a néhány hónappal később Antall Józsefnél tett hivatalos látogatása idején is. Ezzel mintegy szembeállítva iktat a visszaemlékezésbe

ENTZ GÉZA: EMLÉKEZÉS DOMOKOS GÉZÁRA

egy Kincses Elődtől származó szöveget, amelyben szerzője arról számol be, hogy egy Antallal folytatott későbbi beszélgetésében utalt arra, hogy, mint mondja, „sok esetben nem tartom magyar érdekvédelemnek Domokos Géza akkori RMDSZ elnök és köre politikálását”. Antall erre Kincses előadásában így válaszolt: „Számomra ti, a frontvonalban élők vagytok a magyarság hiteles képviselői, a bukarestieket környezetük átformálta, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy a magyar ügyet Bécsben, labancként élve is lehetett szolgálni.” Ezt a szöveget Antall hiteles álláspontjaként értékelve – ebben lényegében igaza lehetett –, a tanulságot Domokos Géza némi rezignáltsággal így foglalja össze: „[Antall] Nem fogadta el Kincses Előd lesújtó véleményét rólunk”, „ha szemében nem is voltunk, nem is lehettünk, bukaresti »átformáltságunk« miatt, harcos jó magyar kurucok, úgy vélte, nemzeti közösségünk azért veheti valami hasznunkat”.⁶

Antall és Domokos álláspontja viszont teljes mértékben egybevágott abban, hogy nem egészséges dolog a magyarországi pártpolitikai viszonyokat és viszályokat Erdélybe exportálni, messzemenően tiszteletben kell tartani e tekintetben az ottani magyar közösség belső autonómiáját. Ugyanez vonatkozott a magyar–magyar együttműködés politikán kívüli, például oktatásügyi, kulturális stb. területeire is. Antall ilyen felfogásában szerepük lehetett az általa jól ismert második bécsi döntés utáni fejleményeknek, amikor Erdélyt elárasztották az ún. anyaországi ejtőernyősök. A dolog persze azért nem ilyen egyszerű, mert bár elvi szempontból a be nem avatkozás helyes álláspont, mégis, a tapasztalat azt mutatja, hogy bizonyos mértékig ellentétes a politika természetével. Párhuzamként kínálkozik a volt NDK nyugatnémet „gyarmatosítása”, de ugyanez történt az 1989-ben létrejött magyarországi pártok részéről, ideértve az akkori MDF-nek, Antall József pártjának egy részét is. És sok esetben hasonló törekvéseknek lehettünk tanúi az Erdélyben maguknak helyet kereső magyarországi közintézmények részéről is. A még elfogadható egyensúlyt ezen a téren sem könnyű, de meg lehet találni, ha a politika főszereplői képesek arra, hogy a napi érdekeken túlmutató feladataik követelményeit is felismerjék és azokat erejükhöz mérten teljesítsék is.

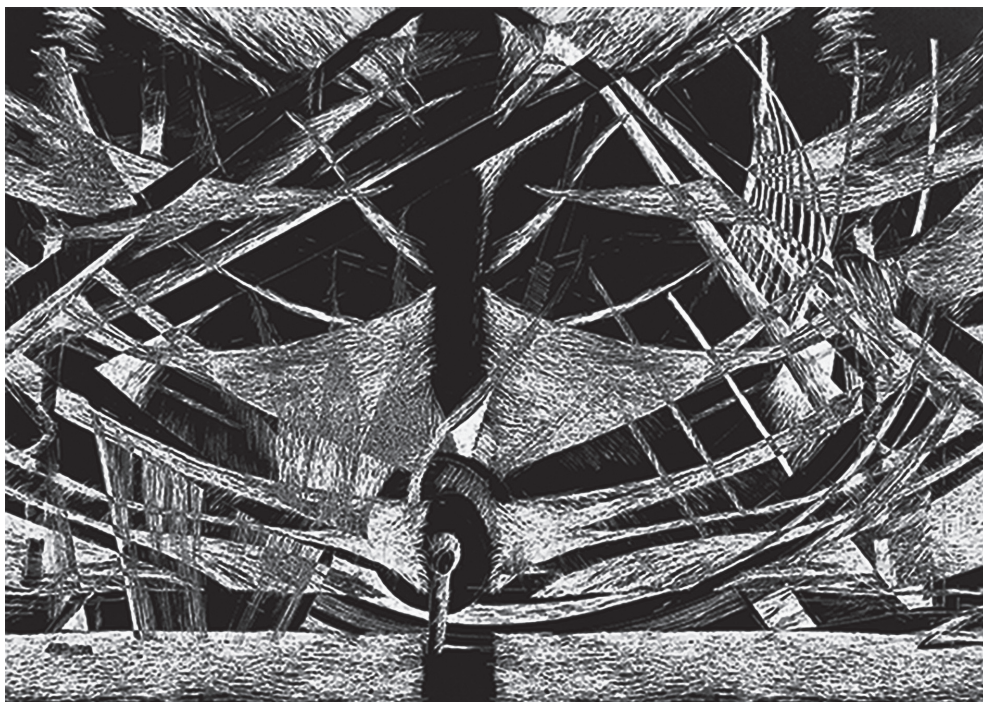
Végül, ami az új világról alkotott víziót és a magyar érdekeket szolgáló külpolitika alapjait illeti, Antallal azonos nézőpontját Domokos Géza maga hangsúlyozza. 1990 novemberében az RMDSZ frakcióvezetőjeként a román delegációban részt vett az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia párizsi csúcsertekezletén. Ennek fő célja, mint írja, „a kontinens jövőjét fürkésző, a kétéves erőfeszítéssel kidolgozott Párizsi Charta aláírása volt. Annak az üzenetnek a megfogalmazása, amelyet, szerintem Antall József, Magyarország miniszterelnöke fogalmazott meg a legmeggyőzőbben: *A XXI. század előestéjén Európának és Észak-Amerikának együtt kell önmagára találnia, hiszen olyan új hatalompolitikai, energetikai, szociális és tőlünk idegen világszemléleti kihívásoknak nézhet elébe – sok esetben a nemzetközi terrorizmus árnyékában –, amelyek indokolttá teszik a történelmi egység, a szellem és erkölcsi szolidaritás helyreállítását*”.⁷

Domokos Géza munkásságát sokak részvételével fel kell még dolgozni, példája

pedig még hosszú ideig kínálhat hasznos tanulságokat a jelen és a jövő alakításában, már csak azért is, mert a külső feltételek szempontjából szabadságban eltöltött több mint két évtized messze nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy térségünk népei saját körükben és egymás közt kidolgozhassák szabadságunk belső feltételeit.

Jegyzetek

- 1 Az előadás A Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány és a Domokos Géza Egyesület rendezésében, a Magyar Külügyi Intézetben lezajlott tanácskozáson hangzott el 2012. december 12-én.
- 2 Gáll Ernő: Napló I. 1977–1990. Sajtó alá rendezte: Gáll Éva és Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003, 300.
- 3 *A leghitelesebb mezőségi. Interjú Kallós Zoltán néprajzkutatóval.* Erdélyi Napló, 2012. 12. 1. <http://www.erdelyinaplo.ro/?hir=682>
- 4 Domokos Géza: *Esély* III. Pallas–Akadémia, Csíkszereda, 1998, 64.
- 5 I. m., 66–67.
- 6 I. m., 68.
- 7 Domokos Géza: *Esély* I. Pallas–Akadémia, Csíkszereda, 1996, 323.

Mélység 2. (elektrografika)